

KEES VAN DONGEN

DOOR H. VAN LOON

Van Dongen
Door André Foy

VAN ouds trokken schilders uit de lage landen de grenzen over, waarbinnen het hun te benauwd werd. De Renaissance lokte met legendaire verhalen van vergane beschavingen, een bestendigheid in afwisseling, weidsche festijnen voor oog en oor en geest, den zwier van geestelijke en wereldlijke monumenten, teekenen van een levensdorst en omvattingvermogen, onvergelykelyk rijker dan waartoe de plaatselijke omstandigheden hun deuren openen. Ze werden wereldburgers in tijden, die het patriotisme niet kenden of afwezen, ze eigenden zich schatten toe, door vorige geslachten over een van zon verzade aarde gestrooid, ze namen ze op door de poriën van een in dat klimaat verhoogde zintuiglykheid. Wat ze daar zagen en ervoeren versmolt met wat ze van eigen tragen bodem medebrachten, die nalatenschap van strijd en zorgen, en wat ze er van het vak geleerd hadden. Aan gene zijde van de bergen vonden ze aanraking met andere technieken, nieuwe mogelijkheden en wat er, vaak in zuiveren zin, provinciaalsch in hen was vergaapte zich eerst aan singuliere zeden, taal en kleeren, aan pracht van paleizen en katedralen. De raffinementen van zoo grooten stijl kon hen verblinden; het aantal van wie er bleven was gering.

Later zou het anders worden, toen Parijs en het Fransche land, de zeekust of het Zuiden, hun schijnsels over de wereld begonnen te werpen. Het land van herkomst hebben ze niet verloochend, niet kunnen verloochenen, maar het verblijf onder anderen hemel, in andere atmosfeer, maakte het hun mogelijk de gaven te ontplooien. Ze assimileerden zich de verworvenheden van mildere klimaten tot een kunst, die, in den geboortegrond geworteld, zich aan andere bronnen had gelaafd en, zich tot een verhevigde ontvankelijkheid richtend, deze hielp scheppen.

Het dient tot niets zich de vraag voor te leggen: wat zou van Kees van Dongen geworden zijn, als hij in het vaderland gebleven ware? Zijn vroeg genomen besluit heeft hem nooit berouwd. Wel kwam de laatste jaren meer aanraking met het land van zijn geboorte. Het zou even dwaas zijn dit toe te schrijven aan een behoefte in den schilder bij een ver-

meend tanen van zijn roem in het tweede vaderland als aan berekening bij zekere belangstellenden of -hebbenden ten onzent sinds hij de middaghoogte van de faam genaderd was. Velen schilders, niet alleen uit het Noorden gekomen, zweefde het voor, Parijs te veroveren. Van Dongen heeft zich op zulke ambities niet het hoofd gebroken.

Tijdens het leven van een kunstenaar dreigt het bijkomstige het wezenlijke te overwoekeren. Een ieder kan het voor zichzelf verifieeren: op beslissende oogenblikken van overgang en losscheuring zet men de gewende taak, het uiterlijke leven voort alsof geen breuk op til ware.

Van Dongen heeft er van het begin af toe meegewerkt het accidenteele den voorrang op het wezenlijke te laten krijgen. Dat gaf de beschuldiging in, alles op de kaart van het snobisme te zetten. De schilder zelf zou in dit procédé kroongetuige zijn. Hij heeft, met andere woorden, den schijn tegen. Maar in zoover de schijn het wezen laat verschijnen is het niet moeilijk dit aan te voeren om de aantijging te stijven. Van Dongen, het *enfant terrible*, deed alles om dengenen in de kaart te spelen, die hem een gebrek aan ernst ten laste legden. Tegen zijn spotzucht met duidelijk Shawesken trek is geen zelfgenoegzaamheid bestand. Zijn anti-tragische aanleg sluit het najagen van elke tendentie uit: „men weet niet, wat men aan hem heeft”; midden in wat het leven heet houdt hij zich buiten stroomingen. Schilderen, meent of zegt hij, doet men voor zijn plezier; zijn talent is dat van den flaneur. Zijn aanslag is licht met vermindering van elk pedaalgebruik, zonder galm of rhetoriek. Niet zonder loopjes zegt een ander, die kan vervolgen: zijn *brilliance* is zonder noblesse, zijn virtuositeit over ledigheid gespannen, zijn mondaniteit verheerlijking van de demi-mondaine.

Den opposant moge het volgende geantwoord worden: elke melodie heeft haar tegenmelodie. Het talent van Van Dongen was lang ironisch, soms sarcastisch gericht. De chroniqueur van het Parijs voor en na den wereldoorlog vond zijn sujetten eenzijdig zooals Proust in een nauwen kring van salons en alkoven. Welbewust bleef hij een vreemde, eer een zonderling, buitensporigheid zoekend, dan een vreemdeling. Maar in dit jagen op het wufte wild was hij zichzelf, de lange stille jongen uit het dorpsche Delfshaven, van wien zijn kameraden uit de jeugd vertellen, dat hij op hun luidruchtige samenkomsten stil er bij zat, wien het ernst was met het vak, die hard werkte.

Het zoeken was naar een minimum aan middelen. Zijn losse behendigheid heeft het hem mogelijk gemaakt zich in grappen, een „rapin” waardig, te laten gaan. Zichzelf noch anderen, geneigd hem te volgen, te bewonderen zoo mogelijk, heeft hij er een dienst mee gedaan; zijn schilderen in den trant van „shorthand” veroorloofde zich al te gemakke-

lijke bokkesprongen. Zelfs bleef er in die gevallen geen onzekerheid over zijn bedoelingen, de schilderlijke mystificatie was hem niet vreemd, hij scheen zich zijn brillante gaven te schamen.

Het rechtzetten van verschoven of omhulde waarden kan den tijd overgelaten worden: een groot deel van zijn overproductie zal wegvallen of curiositeitshalve bekeken worden. De schilder liet zich te vaak op zijn vaardigheid als op verworven snelheid drijven, portretten, landschappen, stilleven, dingen uit de stad, zonder spanning en inspiratie. Maar dan op eens de verrassing van een enkel figuurtje, een ezel aan het strand, een paard in snellen blauwen omtrek, een Japansche arabesk, andere zooals in grotten gegrift gevonden werden, flitsen van een virtuositeit, die, behagend, niet op behagen uit is.

Het was eens mogelijk den meester ongeweten te bespieden bij de opening van een Goya-tentoonstelling te Parijs. Onbekommerd wrong hij zich door den gonzenden zwerm ijdele genoodigden; tegenover die beeltenissen ten voeten uit bestond dit overwegend vrouwelijke gezelschap niet voor hem. Hij had de werken teruggevonden van een, die hem een spiegel voor hield; het zou opmerkelijk zijn geweest te weten, wat er in hem omging.

Stijl is er, maar ook ontstellende ongelijkheid. De groote stukken van Goya had Van Dongen, den neus bijna op het doek, gulzig in zich opgenomen. Wat deze confrontatie hem aan eigen te-korten onthulde kan hem niet ontgaan zijn. Zijn portretten typeeren eer dan dat ze karakters uitbeelden; de weidsche stukken, hoe schoon van kleur, licht van toets ook, bevredigen zelden ten volle. De grootheid is niet geheel verantwoord, er zijn matte plekken, inzinkingen, waar de zin voor een felle noot als bij een stilleven het van andere driften won. Painlevé noch Anatole France werden gepeild; de laatste moge hem in geneigdheid tot verweer tegen een evenmin zuivere polemieek met verwachte edelmoe-digheid een bewijs van goed kunstenaarsgedrag hebben uitgereikt door bepaaldelijk den stijl te prijzen, wij en volgenden oordeelen anders. In dit reiken boven de macht wordt elke hapering noodlottig. Maar de beeltenissen van andere, minder eischen stellende gestalten laten zich bewonderen, Berry Wall, Rappoport, Yvain, ook Barthou. En hierbij houde men in gedachten, dat hij verdient dat er de hoogste maatstaf aangelegd wordt.

Het is een verbluffend spel met de penseelen, een spel vol verve, zooals zijn geest, schamper soms, esprit is. Een meester op de floret, die in de techniek de dynamiek bemint, een „leuk” monkelende voortvarendheid, die voor alles tijd vindt. Een masker van narrige blague, maar een non-conformist, die de laatste jaren van zijn dwarsheid genas.

Deze gaven kenmerken zich door hun lenige beschikbaarheid met als keerzijde on-

Kees van Dongen, De Parijsche Amerikaan Berry Wall

voldragenheid. Met dat al heeft hij de hem gegeven kansen ten deele verspeeld, al is het waar dat wie champagne afschenkt een overvloed aan schuim laat meebruisen, dat voor het sproeien van dit vloeiende barnsteen in de kelk onmisbaar is.

De hang naar het sierkunstige was hem langen tijd eigen, in vlakke kleuren bouwt hij zijn composities op. En wie de hem kenmerkende grijzen en blauwen herkent, verbaast zich over sommige kinderachtig- en grofheden, vlegelachtige snakerijen van een jongen, die er moedwillig een grof woord uitflapt. Maar hoe zuiver vaak zijn machtige garven, bloemen als potenties.

Ook zijn cynisme was ten deele voorgewend. Het gaf de speelsche gelegenheid tot het vinden van een nonchalante houding, die meer dan een houding was. Als hij meer vermocht had zou hij minder gedaan hebben, maar de bloeseming aan dezen ruigen stam laat eenige vragen open. Vele werken werden niet ten einde gedacht in dat zich vermeien in wat dan spel moet heeten, de spottende vlucht voor de konsekwenties van een kunnen, dat in de blonde meisjeskoppen van de laatste jaren een teere kracht legde, die de wuftheid overwon.

Het is al te gemakkelijk Van Dongen on-Hollandsch te noemen. In tegenstelling met anderen wenscht hij zich niet vast te leggen, maar op dit plan worden de aardrijkskundige grenzen uitgewischt. Dat hij ze al vroeg overschreed en naar Holland niet metterwoon terugkeerde mag niet als bewijs worden aangevoerd. Veeleer is het verblijf buitenslands sterkend voor een besef, dat men schroomt nationaal te noemen, omdat het de tegenstellingen tusschen de landen te boven stijgt, maar dat zich verbonden weet aan wat van het volk het beste en het blijvende is. „Echten Hollanders” zooals Marsman wordt het licht binnen de grenzen te eng. Zoo ook verkoos Van Dongen in een anderen ijlen humus te wortelen.

Er zijn gerichte æthergolven en andere, die zich moedwillig verliezen en door dezen of dien opgevangen worden. Het is duidelijk, tot welke categorie deze tovenaar van de kleur behoort.